

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Х.Д.АЛЧЕВСЬКОЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Найбільш динамічний етап розвитку школи і педагогіки в Україні припав на другу половину XIX сторіччя – епоху важливих соціальних реформ, спричинених, перш за все, відміною кріпосної залежності селянства. Це був час продукування та розквіту ідей демократичної педагогіки, представники якої зробили вагомий внесок у розвиток світової педагогічної думки. У ці роки суспільного підйому до розробки актуальних питань педагогічної теорії та реалізації висунутих ідей у просвітницько-педагогічній діяльності звертається багато видатних педагогів: К.Д.Ушинський, Л.М.Толстой, М.О.Корф, М.Ф.Бунаков, С.О.Рачинський, М.Г.Чернишевський, В.П.Вахтеров, М.О.Добролюбов, М.І.Пирогов, І.І.Паульсен, С.І.Миропольський, О.М.Острогорський, К.П.Яновський, П.Д.Юркевич, М.О.Бобровников, М.І.Киреев та ін.

Прогресивна громадськість України відчувала життєву необхідність у створенні позашкільних навчальних закладів для освіти дорослого населення. Такими стали недільні школи, ключовою метою яких було “спрямувати знання учня по вірному шляху, задовольнити його прагнення до духовного розвитку, збудити в ньому допитливість, дати схему послідовного здобуття знання, вказати, з чим саме з широкої сфери знання він повинен ознайомитися перш за все і в якій послідовності, і тим самим привчити його надалі самостійно користуватися засобами самоосвіти...” [5, с.110].

Недільні школи другої половини XIX – початку XX ст. стали місцем апробації, запровадження та популяризації нових педагогічних ідей, принципів, методів, прийомів, організаційних форм навчально-виховного процесу. Поряд із застосуванням новітніх теоретичних основ освіти, вироблених прогресивними педагогами тогочасності, учасники недільного руху і самі працювали над розвитком методики викладання багатьох навчальних дисциплін, удосконаленням методології навчання і виховання, підвищенням кваліфікації учителів і т.п. [3, с.143].

У 1862 році була відкрита Харківська недільна жіноча школа, яка, завдяки своєму незмінному керівнику Х.Д.Алчевській, проіснувала протягом майже 60 років і стала визнаним організаційно-методичним центром недільних шкіл не тільки України, а й усієї Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми...

Суспільна значущість Харківської недільної жіночої школи Х.Д.Алчевської визнавалася багатьма видатними представниками народної освіти та громадськими діячами як того часу, так і сучасності. Серед них Я.В.Абрамов, В.П.Вахтьоров, Г.І.Успенський, Л.М.Толстой, І.С.Тургенєв, Ф.М.Достоевський, М.О.Корф, С.І.Миропольський, М.І.Павлик, І.Я.Франко, М.М.Бекетов, Д.І.Багалій, Н.Я.Фридьєва, О.Р.Мазуркевич, Є.О.Вахтьорова, М.І.Мухін та ін.

На основі узагальнення матеріалів з історії становлення та розвитку Харківської жіночої недільної школи та аналізу архівних матеріалів охарактеризуємо основні напрямки науково-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської, що і становить **мету статті**.

Цілісна система науково-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської включала в себе наступні напрямки:

1. Власна науково-дослідницька робота Х.Д.Алчевської, яка полягала у розробці дидактико-методичних засад освіти дорослих у недільних школах, а також у популяризації справи недільних шкіл та сприянні школам, що відкривалися, а саме:

- ініціювання та співорганізаторство освітянських виставок, у рамках яких проводилася нею презентація результатів роботи школи;
- формування та розсилка комплектів методичних матеріалів та порад, що стосувалися відкриття нових недільних шкіл;
- висвітлення набутого Харківською недільною школою педагогічного досвіду, ефективних методів навчання, програм викладання у власних працях, щоденниках, листах, періодичних виданнях тощо;
- започаткування та ведення у журналі “Русская школа” рубрики “Хроніка недільних шкіл”;

2. Організаційно-методичне керівництво педагогічним колективом Харківської недільної жіночої школи;

3. Організація та вдосконалення навчального процесу шляхом спрямування науково-педагогічної роботи на розробку навчально-методичного забезпечення освітнього процесу недільних шкіл, підсумком чого стало:

- розроблення та апробування оригінальних методик навчання дорослих та програм по всіх предметах навчання;
- організація бібліотеки, діяльність якої здійснювалася на науково-педагогічних засадах;

- створення першого критико-бібліографічного покажчика такого масштабу “Що читати народів”;

4. Утворення унікального засобу підтримки навчально-виховного процесу у формі педагогічного музею наочних посібників.

Виклад основного матеріалу дослідження... міститиме детальніший аналіз виділених нами напрямків науково-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської.

В Харківській жіночій недільній школі Х.Д.Алчевської основним із дидактичних засобів досягнення мети, була система організації навчального процесу, що включала в себе два аспекти: загальноосвітній та виховний. Детальний аналіз їх викладено у збірці “Досвід програм по всіх предметах навчання в недільній школі”, яку розробив колектив педагогів школи. Навчальний процес, на думку Алчевської, мав складатися з ефективних та результативних прийомів, форм та методів навчання.

Школа Х.Д.Алчевської вирізнялася упровадженням індивідуального підходу в організації навчально-виховного процесу щодо поділу учнів на групи та класи. По-перше учнів розподіляли по групах за віком (молодші, підлітки, дорослі) та загальним рівнем освітньої підготовки (неписьменні, малописьменні). Письменні відразу зараховувались до класів. До кожної групи прикріплялася вчителька, під керівництвом якої велося навчання. “Головне завдання розподілу учениць на групи полягало у тому, щоб: по-перше, ніхто з учнів не залишався без діла, без занять, без вчительки; по-друге, у кожній групі об'єднати по можливості учениць одного рівня” [6, с.371]. Після того, як у результаті організації та здійснення попереднього навчання, учні у групі досягали відносно однакового рівня освітньої підготовки, їх переводили у відповідні класи.

У групах недільної школи діяла класно-урочна форма організації навчання, змістом та функцією якої була колективно-індивідуальна взаємодія вчителя та учнів, а в класах – домінувало предметне викладання. Перевага предметного викладання у недільних школах, як писав М.О.Корф, полягала у наступному:

- значно покращувалася якість викладання предметів окремими фахівцями;
- з'явилася можливість залучати до роботи у школі більшу кількість вчителів, що полегшувало швидко замінити вчителів, які вибувають;
- полегшувався контроль за рівнем викладання та успішністю учнів; відбувалося професійне зростання вчителів [4, с.136].

Підтвердження застосування диференційованого та індивідуального підходу учителя до учня та цінні поради стосовно його використання ми знаходимо у працях Христини Данилівни, зокрема у рукописі “План уроків за звуковим методом”, який вперше було опубліковано академіком О.Р.Мазуркевичем у 1971 році у журналі “Початкова школа”.

Таким чином, на думку науковців того часу, Х.Д.Алчевською та педагогічним колективом Харківської недільної школи було створено найбільш “раціональну” систему викладання для недільних шкіл. “Харківська недільна школа зробила величезний крок вперед: зі школи письменності, у якій за винятком звукового навчання читанню і грамоті та досить раціональної шкільної дисципліни, не можна було запозичити жодного педагогічного прийому навчання, ця недільна школа для дівчат перетворилася на цілковиту елементарну школу, яку варто відвідати всякому, охочому бачити на ділі застосування кращих методів навчання по всіх предметах”, – пише у своєму відгуку М.О.Корф після чергового відвідування школи [4, с.137].

Окрім вивчення офіційно дозволених предметів, які обмежувались програмою навчальної школи, у Харківській недільній школі подавалися відомості вітчизняної історії, історії культури, географії, фізики, природознавства, літератури, гігієни, анатомії та фізіології людини, проводились бесіди з питань надання першої допомоги та профілактики хвороб. Розширений зміст навчальної програми приваблював більшу кількість учнів, тому що, як зазначав Я.В.Абрамов, недільні школи були віднесені до початкових училищ і обмеженість навчальної програми не задовольняла ті кола учнів, які вже мали початковий рівень освіти, але бажали поповнювати свої знання [1, с.114].

У викладанні кожного з предметів, вчителі Харківської недільної школи прагнули упроваджувати передові методики тогочасності. Саме тому на вчительських зібраннях докладно і всебічно розглядалися кращі методи викладання кожного навчального предмету і, спираючись на теоретичний та практичний досвід, обиралися найкращі [6, с.43].

Особливу увагу у своїй педагогічній діяльності Х.Д.Алчевська приділяла роботі з книгою, ознайомленню учнів з українською та зарубіжною літературою. Христина Данилівна акцентувала увагу на тому, що вихователю необхідно вірно й правдиво доносити до слухачів образи творів, допомагати їм правильно розуміти ідею твору, виразно його прочитати або образно розповісти. Вона наполягала на тому, що книга загострює враження і уяву, тобто підсилює розумову діяльність людини.

У навчанні читанню Х.Д.Алчевська й вчителі її школи відмовилися від старого буквоскладального методу і, будучи послідовниками К.Д.Ушинського, вдалися до застосування його звукового методу, що об'єднував аналіз і синтез, включав систему аналітико-синтетичних вправ зі звуками, складами, словами. Використання цього методу давало можливість у процесі навчання спиратися на живе мовлення: для аналізу

дітям пропонувалися народні прислів'я, загадки. Тексти, які читалися на уроці, були доступними, допомагали розвивати мислення й мовлення учнів.

На заняттях активно використовувалося пояснювальне читання, яке неодмінно мало бути усвідомленим, а також бесіди про прочитане з використанням наочності. Кожен урок повинен був виступати як спільна праця вчителя й учнів. Додому спеціальних завдань не було, окрім тих, які в сучасній школі називають позакласним читанням.

Вагомим внеском Х.Д.Алчевської у справу шкільництва є розроблена нею методика проведення класних бесід з учнями на літературному матеріалі. Програми таких занять також були заздалегідь напрацьовані та обговорені на педагогічних зборах школи.

В історії дидактики цей метод був відомий і раніше, та про нього говорили переважно як про форму позакласних навчальних занять. Прогресивний педагогічний рух 30-60 років XIX ст. сприяв поширенню літературних бесід в шкільній практиці на Україні. Вперше вони були офіційно запроваджені в 50-х роках в школах Одеси та Києва попечителем навчального округу М.І.Пироговим. При цьому робилося застереження, що ці бесіди не повинні набувати обов'язкового характеру, а мають лише слугувати засобом вільного висловлення учнями власної думки та своїх переконань. Не поширюючи літературні бесіди як метод викладання літератури на систему класних занять, М.І.Пирогов розглядав їх лише як важливу форму позакласної роботи, що застосовується епізодично.

Заслуга Х.Д.Алчевської полягала у тому, що літературні бесіди, як один з найефективніших методів навчання стали ядром дидактико-методичної системи організації навчального процесу у недільних школах.

Як вже зазначалося вище, у Харківській недільній школі регулярно проводилися педагогічні засідання, необхідність яких викликала суто-практичними потребами, а саме усвідомлення значення та доцільності взаємного обміну досвідом у викладанні. Тому Х.Д.Алчевська поставила слушне питання про важливе значення зібрань для встановлення взаємного обміну досвідом, обговорення зауважень, що викликаються тими або іншими недоліками викладання, при сукупній участі всіх вчительок.

Х.Д.Алчевська була прихильницею колективної творчої праці, яка давала безцінні результати. На педагогічних засіданнях відбувався вільний обмін думками, розвивалися дискусії, обговорювались складні питання про систему навчання та виховання у недільній школі, здійснювався пошук нових шляхів та засобів педагогічної роботи. Вчителями велася постійна копітка колективна робота по розробці навчальних програм викладання предметів та методичних вказівок до них. Програми систематично поповнювалися та перевидавалися після ґрунтовного обговорення та доопрацювання. За цими програмами понад 30 років велося викладання у більшості недільних шкіл Росії. Завдяки регулярним педагогічним зібранням вчителі школи були завжди в курсі основних тенденцій в педагогічній науці та громадських подій. Заслухалися реферати, доповіді, які торкалися проблем філософії, психології, історії, літератури, мистецтва та ін. Розглядалися такі важливі теми: про необхідність і шляхи вшанування пам'яті письменників і видатних людей; про систематичне поповнення учнівських та учительських бібліотек; про індивідуальний підхід у навчанні тощо.

Немає сумніву, що спільне обговорення сприяло правильній організації навчання, яке "взагалі велося із загальним успіхом" [6, с.67]. Таку оцінку дає С.І.Миропольський педагогічним засіданням та у цілому роботі Харківської недільної школи.

Одним з не менш важливих засобів розв'язання завдань навчання та виховання у недільній школі були запровадженні Христиною Данилівною педагогічні щоденники. Питання про їх значення неодноразово розглядалося на педагогічних зборах школи. Підкреслюючи їх користь у справі вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів та удосконалення їх педагогічної майстерності, збори намагалися визначити форму, призначення щоденників, обов'язковість ведення їх тощо. Розглядаючи питання про педагогічні щоденники, цінні міркування висловлювала Х.Д.Алчевська, вона вказувала на велику роль щоденників як засобу для обміну педагогічним досвідом, наголошуючи на їх поширенні [7, с.96]. Безсумнівно, за словами педагогів-практиків, читання та обговорення педагогічних щоденників на засіданнях колективу безпосередньо впливало на підвищення професійного рівня вчителів та служило їх самоосвіті. С.І.Миропольський звернув увагу на наступні зауваження у одному з щоденників Х.Д.Алчевської, якими вона обґрунтовує користь для школи та самоосвіти вчительок ведення постійного запису своїх дослідів по школі:

"Довіряючи педагогічному щоденнику свої промахи і успіхи, свої погляди і міркування, спостереження і висновки, писала Христина Данилівна, вчителька зникає відноситися до справи розумно, критично; у неї є під рукою можливість звірити минуле з теперішнім часом, перевірити рух вперед, як стосовно власної особистості, так і відносно всієї справи. Щоденник повинен сприяти з'ясуванню ставлення вчительок до школи, до учениць, нарешті, з'ясувати характер, здібності, індивідуальні властивості кожної учениці. Педагогічний щоденник має величезне значення, у виховному відношенні, як для самої вчительки, так і для розвитку школи. Такий щоденник допоможе і сторонньому спостерігачеві прослідкувати поступове зростання школи, її розвиток; з'ясувати ті сили, якими вона міцніла, те життя, яким вона жила" [6, с.82].

Величезного значення Х.Д.Алчевська надавала самоосвіті вчителів своєї школи. З цією метою, поряд з бібліотекою для учнів, у школі з перших днів її існування ретельно комплектувалася бібліотека і для вчителів. Так, ще у 1872 р. на педагогічних зборах було вирішено стежити за новими виданнями з того чи іншого навчального предмета, за матеріалами з педагогіки у періодиці й систематично інформувати колектив про новинки, комплектувати, на основі зібраної інформації бібліотеку для вчителів [7, с.95].

Самоосвіта вчительок Харківської жіночої недільної школи давала блискучі результати. Завдяки цьому у колективі відчувалось не лише гаряча відданість справі, але й правильне, глибоке розуміння її, рідкісний педагогічний такт вчительок, вміння ставити складні педагогічні питання і вирішувати їх практично – просто і доцільно [6, с.102].

За ініціативою Х.Д.Алчевської у журналі “Русская школа” була започаткована рубрика “Хроніка недільних шкіл”, матеріали якої вона сама редагувала. Виникнення “Хроніки недільних шкіл”, що висвітлювала різні аспекти просвітницької діяльності недільних шкіл, мало на меті популяризацію досвіду, ефективних методів навчання, програм викладання.

Власноручно організуючі роботу із періодичними виданнями, Х.Д.Алчевська вела обширну кореспонденцію, відповідала на різноманітні запитання про роботу школи, розсилала різні методичні матеріали на допомогу тим, хто мав намір організувати недільну школу. Поступово у неї склався цілий комплект матеріалів: інструкції про порядок клопотання про дозвіл на відкриття школи, про внутрішню організацію роботи школи, кошториси на її утримання, програми, форми звітів, зразки ведення журналів для запису учнів і ходу викладання, іноді цілі бібліотеки. Такі комплекти матеріалів, Х.Д.Алчевська розсилала у всі кінці Росії, супроводжуючи їх своїми порадами та методичними настановами. Саме тому школу Алчевської згодом стали вважати методичним центром для всіх недільних шкіл Росії [8, с.28].

Школа Х.Д.Алчевської мала велику добірну бібліотеку, яка вважалась однією з найбагатших бібліотек для учнів на той час, і в якій існували спеціальні правила користування. Перш ніж купити книгу, вчителі рецензували її, а потім уважно стежили за письмовими відгуками на неї учнів. Кожен вчитель був закріплений за певною групою читачок, обговорював з ними прочитане, допомагав у виборі нових книг. Протягом кількох років Х.Д.Алчевська та педагогічний колектив Харківської жіночої недільної школи з'ясовували, чи розуміє читач сутність прочитаного, як засвоїли зміст творів, чи сподобалась книжка у цілому. Бесіди велися за спеціально підготовленими запитаннями. Відповіді й переказ усього змісту записувалися дослівно. Було зібрано понад 1500 матеріалів і відгуків на твори О.Пушкіна, М.Лермонтова, М.Гоголя, Марка Вовчка, І.Тургенєва, Ф.Достоевського та ін. У листі до Л.М.Толстого Х.Д.Алчевська писала: “Що становить нашу справжню гордість, так це ведення бібліотеки: ми рецензуємо кожну книгу перед тим, як вона надійде до школи, читаємо рецензії на педагогічних засіданнях, після цього даємо читати десяткам учениць різних за віком і різного розвитку, розпитуємо, як вони засвоїли прочитане, чи сподобалася книга, і записуємо з їх слів відгуки у наші шкільні зошити... На сьогодні у нас є до п'ятисот рецензій на книги для народного читання поза школою й до тисячі відгуків на них учениць” [2, с.203]. Організація такого напрямку роботи свідчить про започаткування під керівництвом Х.Д. Алчевської такого важливого методу вивчення читацьких інтересів, як робота з учнями.

Підсумком цієї копійної роботи Христини Данилівни та її вчителів-сподвижників став анотований методико-бібліографічний показник книжок у трьох томах для народного й дитячого читання “Що читати народові?” (1884 – 1906). У третьому томі було вміщено цінний розділ “Видання дня народу українською мовою”. Серед рекомендованої української класики – твори Т.Шевченка, І.Котляревського, Марка Вовчка, І.Нечужа-Левицького, П.Куліша, Ю.Федьковича, М.Коцюбинського, В.Стефаніка, Лесі Українки та інших видатних українських поетів та письменників. Появу такої книжки вважали “надзвичайним явищем”, а саме видання – “розумною книгою”. Свої багаторічні спостереження Х.Д.Алчевська підсумувала у передмові до третього тому. Вона писала: “Особливої літератури читачі з народу не потребують, вони тонко розуміють і цінують все велике, прекрасне, талановите у нашій загальній літературі”. У цих словах міститься глибока віра і повага педагога до свого народу, відстоювання демократичних принципів народної освіти. Книга “Що читати народові?” переконливо спростовувала твердження буржуазно-поміщицьких ідеологів про те, що простим селянам недоступні твори великих поетів і письменників.

Розвиваючи ідеї про необхідність організації спеціальної роботи з літературою, Х.Д.Алчевська спрямовувала свою діяльність на пошук літературних творів, які б відповідали потребам простого народу. Під її керівництвом, групою вчителів було розроблено ряд засобів, використовуючи які можливо не лише відкрити людині літературний світ, а й увести її до нього, розвинути творче літературне мислення. Одним з таких засобів став навчальний посібник “Книга дорослих”. Цей посібник був складений за такою логікою. Перший рік – “Книга дорослих” призначалася для учнів, які закінчили букварний період навчання. До цього випуску включалися художні твори, науково-популярні матеріали, оповідання, байки, вірші, народні пісні тощо. У книзі другого року навчання матеріали були згруповані за розділами: ботанічний, зоологічний, географічний, історичний,

літературний. “Книга дорослих” для третього року складалася з розділів: географічний, історичний, з фізики, хімії і технології, гігієни, азбука законодавства. Найбільшим був розділ – літературний. Всього до “Книги дорослих” увійшло 173 художніх творів та уривків. “Книга дорослих” містила таку велику кількість матеріалу, яка не могла бути прочитаною у класі протягом трьох років, тому залишалося багато статей для домашнього читання. Окрім того, книга була цілком придатна для читання поза школою, і в цьому відношенні вона представляє видатний внесок в нашу літературу. Поповнюючи знання читачів, ця книга своїм змістом і характером робить на них благотворний виховний вплив [4, с.89].

У недільній школі Х.Алчевської, поряд з уроками, великого значення надавали позакласній роботі, особливо проведенню шкільних свят. Новорічні ялинки, прогулянки за місто, відвідування театрів, музично-театралізовані вистави були ефективними складовими виховного процесу.

Унікальним явищем у діяльності Харківської приватної жіночої недільної школи став музей наочних посібників (таблиць, картин, альбомів, приладів, історичних та географічних карт, манекенів, чучел тощо). Це був єдиний у своєму роді педагогічний музей, якого не мала жодна початкова школа Російської імперії. У 1896 р. музей налічував вже понад 434 експонатів, причому під деякими номерами значилися цілі колекції наочних посібників, а вартість окремих із них сягала багатьох тисяч карбованців. До музейних експонатів входили посібники, що були спеціально виготовлені для цього музею.

Практична і наукова педагогічна діяльність Х.Д.Алчевської сприяла тому, що досвід просвітньої роботи в регіоні набув світової відомості. Неодноразово вона одержувала найвищі нагороди міжнародних виставок. Петербурзьке і Московське товариства нагородили її золотими медалями. Х.Д.Алчевську було обрано віце-президентом Міжнародної ліги народної освіти, а також вона була почесним членом багатьох освітніх товариств.

Школа, яку створила Х.Д.Алчевська, була покликана навчити якомога більше жінок письменності. Це був безперечно новаторський для того часу проект народного приватного навчального закладу, у якому застосовувались демократичні підходи до навчання та виховання учнів на основі християнської релігії та національних традицій.

Висновки... Отже, на основі узагальнення матеріалів з історії становлення та розвитку Харківської жіночої недільної школи та аналізу архівних матеріалів нами було охарактеризовано такі напрямки науково-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської, як: її власна науково-дослідницька робота; організаційно-методичне керівництво нею педагогічним колективом Харківської недільної жіночої школи; організація та вдосконалення навчального процесу шляхом спрямування науково-педагогічної роботи на розробку навчально-методичного забезпечення освітнього процесу недільних шкіл; утворення унікального засобу підтримки навчально-виховного процесу у формі педагогічного музею наочних посібників. Разом з тим, виокремленні напрямки є дещо умовними, і були використані нами як підхід до аналізу науково-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської, яка була безсумнівно багатогранною, змістовно насиченою, стосувалася широкого кола розв'язання науково-методичних, організаційно-педагогічних, освітніх та виховних проблем роботи недільних шкіл, які органічно перепліталися в умовах реальної педагогічної практики.

Практичний та теоретичний доробок Х.Д.Алчевської сформував міцний пласт у процесі розвитку народної освіти всієї Росії та подальшого розвитку педагогіки в незалежній Україні. Крім того, потенціал педагогічних і навчально-методичних ідей Алчевської спонукав, і буде постійно спонукати дослідників до створення нових, або до подальшої розробки вже наявних положень по організації системи освіти не тільки дорослих, а й учнів різного віку.

Література

1. Абрамов Я.В. Очерки частной инициативы в деле народного образования в России: частные воскресные школы // Русская школа. – 1891. – № 2. – С.112 – 130.
2. Алчевская Х.Д. Передуманное и пережитое. Дневники, письма, воспоминания. – М.: Тип-я Т-ва И.Д. Сытина, 1912. – 467 с.
3. Коляда Н.М. Развитие недільних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): Дис. канд. пед. Наук. – Умань, 2004. – 241с.
4. Корф Н.А. Наше школьное дело. Сборник статей по училищеведению. – М.: Тип-я д-ра А. Хана, 1873. – 293 с.
5. Медынский Е.Н. Методы внешкольной просветительной работы. – М.: Наука, 1918. – 162 с.
6. Миропольский С.И. Школа и общество. Харьковская частная женская воскресная школа // Семья и школа. – 1877. – № 11. – С.368 – 401.
7. Мухін М.І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д. Алчевської. – К.: Вища школа, 1979. – 183 с.
8. Фридьєва Н.Я. Жизнь для просвещения народа. – М.: Всесоюзная книжная палата, 1963. – 101 с.

Анотація

У статті виокремлено та охарактеризовано основні напрямки науково-педагогічної діяльності видатного українського педагога-просвітителя, незмінного керівника Харківської жіночої недільної школи Х.Д.Алчевської.

Анотація

В статтє видєленє и охарактеризованє основнє направлєнє научно-педагогическоє дєятельности видєющєгосє украинского педагога, бессменного руководителя Харьковской женской воскресной школы Х.Д.Алчевской.

Подано до редакції 29.02.2008.

© 2008

Пашенко Д.І.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ УЧИТЕЛЯ-АКАДЕМІКА О.А. ЗАХАРЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді... В останні роки до педагогічної спадщини Олександра Антоновича Захаренка прикута цілком виправдана увага. Це пов'язано не лише з відзначенням у 2007 р. педагогічною громадськістю його 70-річчя, а й викликано бажанням зберегти і примножити все те, що зроблено цією непересічною особистістю за плідні й по-своєму щасливі роки його самовідданої праці в Сахнівській школі на Черкащині.

Дуже добре, що зараз проводиться активна робота по збиранню і впорядкуванню усього напрацьованого видатним педагогом. Це дозволяє зробити більш доступним для вчительства його педагогічний арсенал. Не менш важливо дослідити його життєвий шлях і творчість, зібрати спогади про нього саме зараз, поки ще свіжі в пам'яті вихованців, колег, односельчан та тих, кому доля дала щасливу можливість спілкуватися з ним та бачити його в роботі.

Формулювання цілей статті... Основне завдання статті – оприлюднити деякі маловідомі факти з життя видатного вчителя-гуманіста ХХ – ХХІ століть, гордості вітчизняної школи, активна життєва позиція якого неодмінно стане взірцем для наступних поколінь освітян.

Виклад основного матеріалу дослідження... Не секрет, що багато хто з випускників педагогічного ВНЗ розглядає роботу в сільській школі як першу, часом вимушену, сходинку в своєму професійному становленні. Таких прикладів безліч. Дехто з любителів кар'єри схожий на перекотиполе: варто відчутти перші ознаки успіху, як ця людина випурхне з ще не обжитого місця роботи туди, де ілюзорно замаячить фантом "більшої культури", "цивілізованості", "умов для творчого розвитку". Найчастіше за усім цим стоїть банальне прагнення до кар'єри, слави, більшого заробітку при менших затратах зусиль і часу. Є подібні приклади кар'єрного росту і у вчительському середовищі. Таких людей не варто засуджувати, бо кожен з нас, усвідомлюючи, що він живе один раз, чинить із своєю долею так, як вважає за потрібне. Це законне право кожного розпорядитися своїм єдиним шансом самореалізуватися і здійснити ту місію, з якою прийшов у це життя.

Але трапляються часом і такі "однолюби", котрі залишаються вірними своїй головній професійній мрії – зробити якомога більшу кількість молодших за себе людей щасливими. Реалізація цієї мрії нерідко вимагає й повної самопожертви, примушуючи таких Учителів усе життя залишатися на своєму посту. Звичайно, у великому місті швидше можна зробити кар'єру. Та, нарешті, й медицина у столиці чи навіть обласному або районному центрі може надати при необхідності більш кваліфіковану допомогу, ніж сільський фельдшер. Тому ніхто не має права закидати докір людині, котра залишила сільську школу для того, щоб "сіяти добре й вічне" або самореалізуватися у іншій сфері в міських умовах.

Є немало прикладів, коли відомими вченими, геніальними конструкторами, державними діячами ставали ті, хто в минулому був сільським учителем. Ці люди також заслуговують на добре слово від кожного з нас, як і ті, хто скромно продовжив працювати у сільській школі.

Але особливо низький уклін тим, хто всупереч безлічі спокусливих пропозицій відмовився залишити своїх вихованців, віддавши їм все своє життя. Наприклад, В.О. Сухомлинському неодноразово пропонували викладацькі посади у педагогічних ВНЗ з натяком на швидку наукову кар'єру, переманювали його і в Київ.

Не менш привабливі пропозиції надходили і Олександрю Антоновичу Захаренку, директору Сахнівської середньої школи. Максимум, що вдалося зробити Уманському педагогічному інституту імені Павла Тичини, так це запросити його на деякий час – з 1990 р. по 1993 р. (0,25 ставки на умовах сумісництва!) виконувати обов'язки професора кафедри педагогіки і психології. Звання Народного учителя СРСР дозволяло йому обіймати таку посаду.

У 1992 р., будучи проректором з навчальної роботи, я за дорученням ректора (професора Кузя В.Г.) та за попередньою телефонною домовленістю з Олександром Антоновичем Захаренку поїхав у Сахнівку з метою продовження на наступний навчальний рік договору про виконання ним обов'язків професора в нашому інституті. У Сахнівці в назначений час не вдалося застати його, бо він був терміново викликаний